

**ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАЛЕОГРУНТІВ ЗА ДОПОМОГОЮ
ГЕОАРХЕОЛОГІЧНОГО МЕТОДУ
З МЕТОЮ РЕКОНСТРУКЦІЇ ОБСТАНОВОК МИНУЛОГО
(ПАЛЕОПЕДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)**

Пархоменко О. Г.,

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка,
м. Чернігів, Україна

Проаналізовано публікації з інтерпретації даних щодо похованих ґрунтів у зв'язку з історією землеробства, антропогенним навантаженням на природні комплекси, еволюцією природного середовища у голоцені. Досліджено поховані під валами, курганами та фонові (сучасні) повнопрофільні голоценові ґрунти. Наведено особливості формування та приклади моно- та полігенетичних ліній розвитку ґрунтів. Встановлено, що проблема дослідження включає декілька аспектів, зокрема: загальні і теоретичні питання еволюції ґрунтів; методичні і експериментальні дослідження еволюції ґрунтів; природну та антропогенну еволюції ґрунтів; археологічне ґрунтознавство.

Ключові слова: еволюція, природне середовище, ґрунт, ґрунтово-археологічний підхід, моно- та полігенетичні лінії розвитку ґрунтів.

**FEATURES OF PALEOGROUNDS RESEARCH USING
THE GEOARCHEOLOGICAL METHOD WITH THE PURPOSE
OF RECONSTRUCTING PAST ENVIRONMENTS
(PALEOPEDOLOGICAL ASPECT)**

Parkhomenko O.,

«Chernihiv Collegium» National University named after T. H. Shevchenko,
Chernihiv, Ukraine

The publications on the datainterpretation on buried soils in connection with the history of agriculture, anthropogenic load on natural complexes, and the natural environment evolution in the Holocene were analyzed. Buried under ramparts, barrows and background (modern) full-profile Holocene grounds were investigated. Features of the formation and examples of mono- and polygenetic lines of soil development are presented. It was established that the research problem includes several aspects, in particular: general and theoretical issues of soil evolution; methodical and experimental studies of soil evolution; natural and anthropogenic soil evolution; archaeological soil science.

Keywords: evolution, natural environment, soil, soil and archaeological approach, mono and polygenetic line of soil.

Однією з важливих фундаментальних та прикладних проблем у палеогеографії на сьогодні є – дослідження палеоґрунтів за допомогою геоархеологічного методу (ґрунтово-археологічного підходу або напрямку), який нині все частіше використовується для реконструкції природних умов проживання давньої людини. Тому лишається актуальним питанням еволюції ґрунтів у їх співвідношенні з географічним середовищем.

Інтерес до цієї проблеми підтверджується численними публікаціями з інтерпретації даних щодо похованих ґрунтів у зв'язку з історією землеробства, антропогенним навантаженням на природні комплекси, еволюцією природного середовища у голоцені. Важливу роль в інтерпретації даних з археологічних об'єктів з використанням педологічних методів відіграли дослідження вчених-палеопедологів України В. Золотуна, Ж. Матвіїшиної, Н. Герасименко, О. Пархоменка та ін. Всі вони зазначають складність проблеми та необхідність комплексних методичних підходів до питань еволюції ґрунтів у голоцені.

Висвітлити особливості застосування ґрунтово-археологічного підходу задля вивчення природного середовища різних історичних епох з метою реконструкції обстановок минулого.

Останнім часом палеопедологічний підхід, а також метод хронорядів (геоархеологічний напрямок) (рис. 1) активно використовується під час палеогеографічних досліджень для реконструкції умов природного середовища проживання давньої людини на конкретних археологічних пам'ятках [1-15].

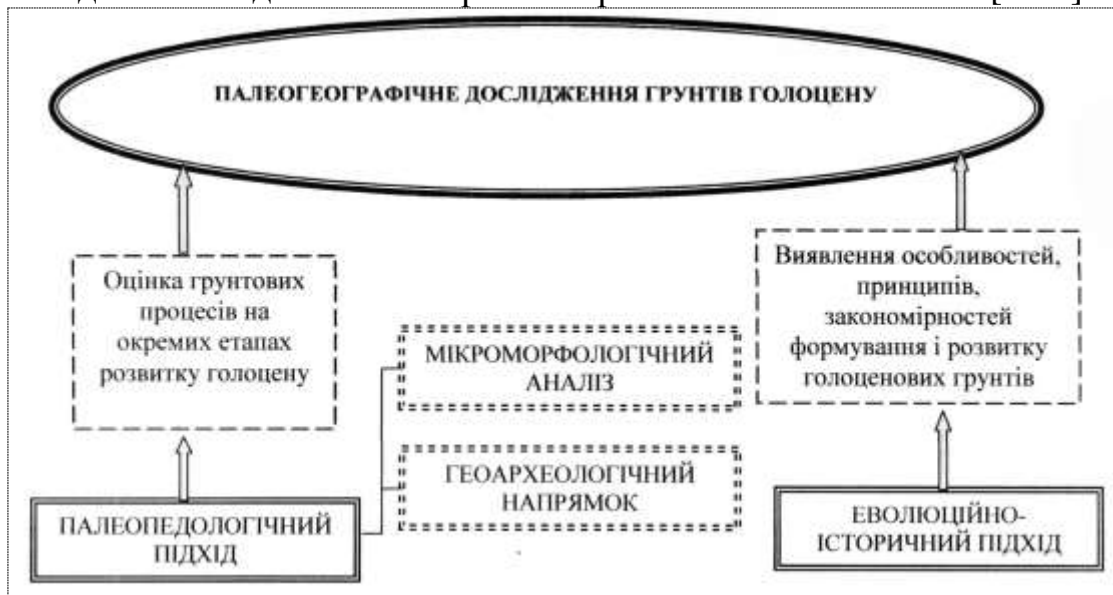

Рис. 1. Схема формування палеогеографічного дослідження ґрунтів

Врахування історії розвитку ґрунтів дозволяє по новому підійти до проблем формування профілю сучасних ґрунтів, коли окремі генетичні горизонти можуть бути пояснені не лише як плід єдиного ґрунтоутвірного процесу, але і як окремі частини інтегрованого профілю, що сформувалися в різних і змінних кліматичних умовах. Особливо цінними є розрізи ґрунтів, де процес формування профілю переривається в часі за різними причинами і профілі давніх ґрунтів законсервовані (зокрема під валами, курганами та ін. антропогенними або природними утвореннями, в сучасних заплавах), де сформувалися складні алювіальні ґрунти, що розділяються неґрунтовими відкладами.

Найбільший інтерес для виявлення швидкості ґрунтоутвірного процесу становлять ознаки похованих під датованими валами, курганами та фонових (сучасних) повнопрофільних голоценових ґрунтів. Порівняння цих ґрунтів відображає зміни ґрунтового профілю з часу утворення похованого ґрунту до сучасності.

Вали та кургани є чудовими об'єктами, де можна дослідити ґрунти давніх епох для порівняння їх із сучасними, щоб визначити спрямованість ґрунтових процесів, встановити ймовірні зміни природи й клімату в майбутньому. Внаслідок поховання ґрунт ізолюється під тілом валу чи насипу кургану від впливу зовнішнього середовища, що призводить до затухання його природної еволюції. Він містить інформацію для палеогеографічної реконструкції умов формування, починаючи з моменту зародження до часу його поховання. У первинних ознаках зафіксовано особливості профілю ґрунту часу існування давніх городищ.

Значний інтерес являють собою розповсюджені на території Середнього Придніпров'я різноманітні сучасні лісостепові ландшафти, як результат історичного розвитку природи у голоцені. Саме тут знайдено сліди процесів контрастної еволюції ґрунтів. Використовуючи порівняльний аналіз генетичного профілю ґрунтів похованих під валами та курганами давніх городищ з профілем фонових (сучасних) ґрунтів на тому ж геоморфологічному рівні досліджено етапність природної та антропогенної еволюції ландшафтів. При цьому похований та фоновий ґрунти можуть різнитися між собою (полігенетична еволюція розвитку ґрунтів). В іншому випадку ґрунти можуть бути подібними (моногенетична еволюція розвитку ґрунтів).

З моногенетичною еволюцією ґрунтів (рис. 2) ми маємо справу на ділянках, де протягом голоцену зберігалася степова рослинність, зміни ґрунтів були незначні, похований і сучасний ґрунти генетично подібні. У суббореальний період (4500-2100 років тому) відбувалося формування чорноземів під степовою рослинністю. Ґрунти були менш потужні і гумусовані, ніж у наш час. В цей же час споруджується курган на поверхні існуючого чорнозему. Згодом, у другій половині субатлантичного періоду (близько 1600 років тому) внаслідок зволоження клімату рослинність змінюється на лучно-степову, чорнозем стає потужнішим і з'являється темніше забарвлення профілю, але під курганом залишається чорнозем суббореального часу. Він демонструє нам, якими саме були фонові чорноземи в субатлантичний час.

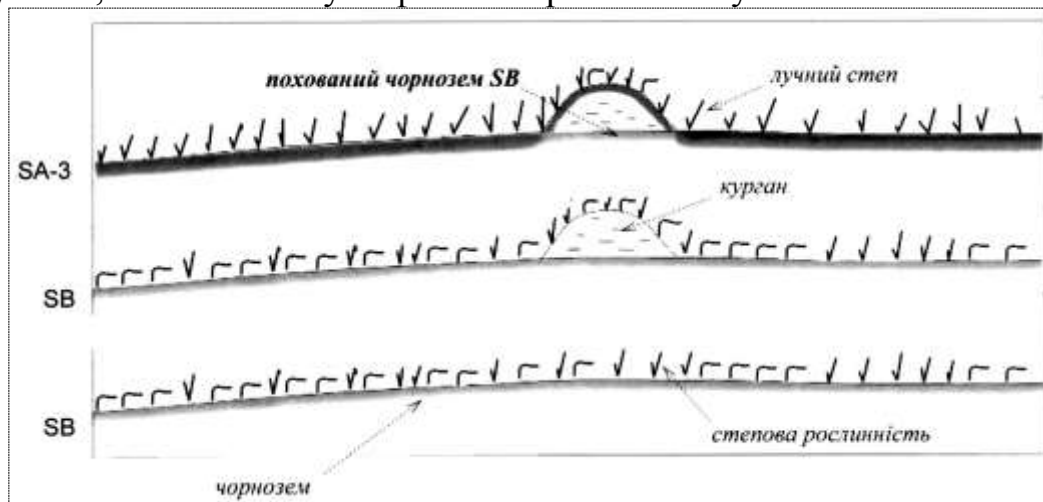

Рис. 2. Моногенетична лінія розвитку ґрунтів у голоцені: SB – суббореал, SA – субатлантичний період.

На інших ділянках виявлено трансформацію чорноземів в сірі лісові та дерново-слабопідзолисті ґрунти, що вказує на прояв *полігенетичної* лінії еволюції ґрунтів (рис.3), тобто похований та фоновий ґрунти різняться між собою. Саме тут простежено еволюцію профілю ґрунту в умовах нормального його розвитку (тобто без седиментації та денудації).

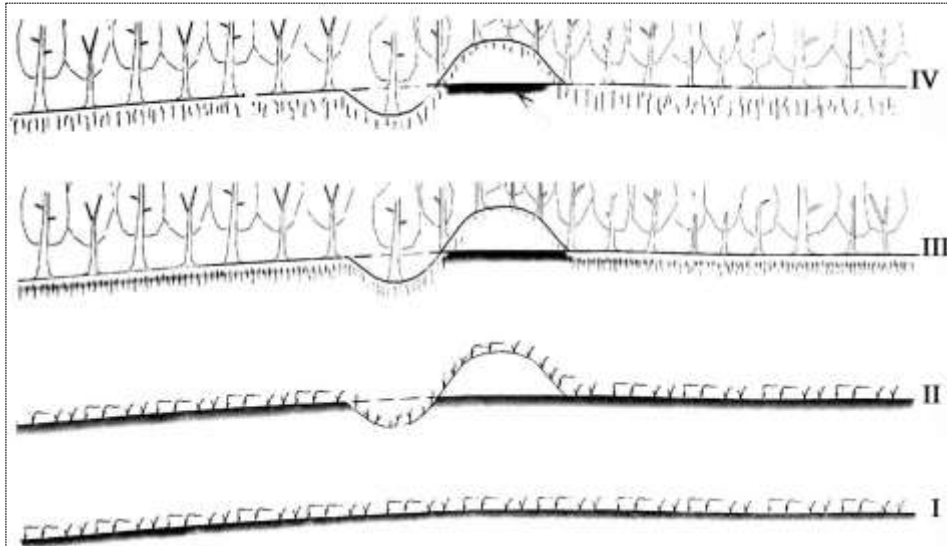

Рис. 3. Полігенетична лінія розвитку ґрунтів у голоцені: I-IV – стадії голоценового педогенезу.

Під час степової стадії у суббореальний період (4500-2100 років тому) формувалася чорнозем (стадія I). На початку субатлантичного часу (2100-1600 років тому) відбувається поховання чорнозему під валом (стадія II). Згодом, в середині субатлантичного періоду (1600-1000 років тому) починається лісова стадія ґрунтоутворення (стадія III), а від попередньої лишається другий гумусовий горизонт, тобто нижня частина чорнозему, яка збереглася. Експансія лісових масивів на території лісостепу України в кінці субатлантичного періоду (стадія IV) призвела до стирання другого гумусового горизонту і трансформації чорноземів в текстурно-диференційовані ґрунти, тобто світло-сірі лісові. Лише під валом городища зберігся законсервований (похований) чорнозем, який є індикатором степового педогенезу минулого. У цьому проявляється просторова диференціація виявлених еволюційних змін ґрунтів.

Отримані дані з вивчення особливостей ґрунтово-археологічних підходів у дослідженні природного середовища минулих часів відображають тенденцію еволюції ґрунтів, пов'язану зі змінами клімату у пізньому голоцені (4800 років тому-донині), що дозволяє стверджувати про інтенсивність та спрямованість голоценового педогенезу окремої території дослідження. Ці дослідження досить актуальні в наш час і об'єднують між собою ключові ділянки ґрунтів всієї території України.

Література:

1. Герасименко Н.П., Матвіїшина Ж.М., Пархоменко О.Г. Ландшафтно – кліматичні зміни голоцену у Середньому Придніпров'ї відображені у стадійності розвитку ґрунтів. // Фіз. геогр. та геоморфологія. – К.: ВГЛ Обрії, 2005. – Вип. 47. – С.93 – 100.
2. Пархоменко О.Г. Результати дослідження голоценових ґрунтів на археологічних пам'ятках Середнього Придніпров'я // Фіз. геогр. та геоморфологія. – К.: ВГЛ Обрії, 2006. – Вип. 51. – С. 152-156.
3. Пархоменко О.Г. Методичні основи дослідження голоценових ґрунтів як індикаторів змін природних умов минулого: геоархеологічний аспект // Фізична географія та геоморфологія. – 2015. – Вип.2(78). – С.16-21.
4. Iwona Hildebrandt-Radke, Przemyslaw Makarowicz, Zhanna N. Matviishyna, Aleksandr Parhomenko, Sergiy D. Lysenko, Igor T. Kochkin Late Neolithic and Middle Bronze Age barrows in Bukivna, Western Ukraine as a source to understand soil evolution and its environmental significance / Journal of Archaeological Science: Reports 27 (2019). P.1-11.
5. Матвіїшина Ж.М., Пархоменко О.Г., Скороход В.М. Еволюція ґрунтів та ландшафтів території давньоруського городища біля с.Виповзів на Чернігівщині. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. 2019. Вип.31, №1-2. С.20-31.
6. Матвіїшина Ж.М., Пархоменко О.Г. Палеопедологічні дослідження ґрунтів двошарового поселення неподалік с.Кривохиженці на Вінниччині. Наукові записки СумДПУ імені А.С.Макаренка. Географічні науки. Випуск 1 2020. Том 2. м. Суми. С.72-87.
7. Жанна Матвіїшина, Олександр Пархоменко, Юрій Ситий Дослідження голоценових ґрунтів на території Національного історико-культурного заповідника “Гетьманська столиця” у м. Батурин на Чернігівщині. Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. Чернівці: 2020. Вип. 824: Географія. С.15-25.
8. Ж.М. Матвіїшина, О.Г. Пархоменко Особливості голоценового педогенезу поселення доби ранньої бронзи неподалік с. Мальчівці (Барський район Вінниччини). Фізична географія та геоморфологія. 2020. Вип. 1-2. С. 26-36.
9. Матвіїшина Ж.М., Пархоменко О.Г. Ґрунти двошарового поселення біля с. Примощаниця на Вінниччині як індикатор давніх палеоландшафтів. П'яті Сумські наукові географічні читання: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції. Суми. 2020. С.136-151.
10. Ж. Матвіїшина, О. Пархоменко, В. Скороход, Ю. Ситий Дослідження викопних ґрунтів в археологічних пам'ятках смт. Седнева та його околиць на Чернігівщині. Географічна освіта та наука: перспективи й інновації: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., Переяслав, 20-21 травня 2021. С. 93-97.
11. Матвіїшина Ж.М., Пархоменко О.Г. Особливості формування ґрунтів археологічної пам'ятки неподалік с. Супівка на Вінниччині. Наукові записки

Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка. Географічні науки. Том 2. Випуск 2. 2021. С.15-26.

12. Матвіїшина Ж.М., Пархоменко О.Г. Дослідження ґрунтового покриву ландшафтної області Київського Полісся в межах давнього поселення Торчин-1 на Житомирщині. The 1st International scientific and practical conference “Modern directions of scientific research development” (July 7-9, 2021) VoScience Publisher, Chicago, USA. 2021. P.346-356.

13. Жанна Матвіїшина, Олександр Пархоменко Палеопедологічні дослідження в межах археологічних об'єктів території Чернігівщині. Культурний ландшафт як географічний феномен: Матеріали Міжнародної наукової конференції (23-25 вересня, 2021) – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2021. – С. 74-76.

14. Матвіїшина Ж.М., Пархоменко О.Г. Дослідження голоценових ґрунтів багат шарового поселення Мала Глумча-1 території Житомирського Полісся. Виклики, загрози та розвиток у галузі біології, сільського господарства, екології, географії, геології та хімії: Матеріали Міжнародної наукової конференції (2-3 липня 2021 року) – м. Люблін, Республіка Польща, 2021. – С. 148-154.

15. Matviishyna Zh.M., Doroshkevych S.P., Kushnir A.S. Assessment of Influence of Paleogeographical Conditions on the Formation of Mineral Raw Materials for the Manufacture of Ceramic Products (on the Example of Opishnyanske Deposit of Clay Rocks) // Український географічний журнал, 2021, №1, 15-24 <https://doi.org/10.15407/ugz2021.01.015>.

ДЕМОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ: КИЇВСЬКЕ ТА ЛІВОБЕРЕЖНЕ ПРИДНІПРОВ'Я

Покляцький С. А.,

Інститут географії НАН України,

м. Київ, Україна

Розглянуто демографічні аспекти Київського Придніпров'я та Лівобережне Придніпров'я в розрізі районів. Обґрунтовується важливість вивчення соціальних ризиків.

Ключові слова: соціальні ризики, природний рух, міграційний рух.

DEMOGRAPHIC ASPECT OF SOCIAL RISKS: KYIV AND LEFT BANK DNIPRO REGION

Pokliatskyi S.,

Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

The demographic aspects of the Kyiv and the Left Bank Dnipro Region in the section of the districts are considered. The importance of studying social risks is substantiated.

Keywords: social risks, natural movement, migration movement.